

*М.Паращевін,
кандидат соціологічних наук*

РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

За даними різних опитувань, формальна релігійність нашого населення є доволі високою. Протягом останнього десятиліття різні дослідження фіксували її на рівні 70–80%. Зокрема, у моніторинговому опитуванні Інституту соціології 2013 р. 75% респондентів відзначили, що вони вірять у Бога. Доволі часто, розглядаючи питання релігійності, на цьому і спиняються, хіба що додаючи показники релігійної активності (відвідування храмів, частота молитов і т.п.). Проте для соціологічного аналізу, для розуміння місця релігії в суспільстві важливими є не ці цифри, а міра впливу на світогляд людини наявності (чи відсутності) релігійних переконань, впливу на ставлення до соціальних інститутів та інших людей, урешті-решт, на повсякденну поведінку. Адже релігія пропонує не лише систему ритуалів, а й цілісний світогляд та ціннісний комплекс, у якому визначається, що припустиме, а що ні, що є добрим, а що – поганим. І якщо цей ціннісний комплекс не “береться до виконання”, то про яку соціальну роль релігії може йтися? Яке значення з соціологічного погляду має наявність релігійних переконань, регулярне відвідування церкви, якщо це жодним чином не визначає інших питань життя? Тому саме до цього аспекту сучасної релігійності ми й звернемося. А саме, розглянемо, чи є відмінності між релігійними та нерелігійними особами за низкою моментів, пов’язаних із суспільною активністю, орієнтацією на активне перетворення світу (або, навпаки, на пасивне прийняття того, що є).

Здійснюючи таке порівняння, можемо побачити, що суттєвих відмінностей між віруючими і невіруючими особами практично немає. Наприклад, звертаючись до уяв-

лень про те, від чого залежить життя людини, можна було б очікувати, що серед віруючих осіб буде більш вираженою орієнтація на залежність від зовнішніх обставин (оскільки вони мають зважати на Бога, різні вищі сили, вірять у долю), тоді як невіруючі мають спиратися більше на свої сили (звичайно, зважаючи на всілякі випадковості, незалежні від людини). Проте серед нашого населення подібних відмінностей між віруючими та невіруючими не спостерігається. Як серед перших, так і серед других, близько половини вважають, що їхнє життя скоріше зумовлене зовнішніми силами, а близько 1/5 вважають, що вони самі творять своє життя (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіли відповідей на запитання “Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше життя?”, 2013 р. (%)

Групи респондентів	Відповіді			Разом
	Переважаючо від зовнішніх обставин*	Однаковою мірою від самої людини і від зовнішніх обставин	Переважаючо від самої людини**	
Вірять у Бога	48,6	30,1	21,2	100,0
Не вірять у Бога	49,3	28,4	22,4	100,0

*Об'єднані варіанти відповідей “Здебільшого від зовнішніх обставин” та “Деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин”.

**Об'єднані варіанти відповідей “Більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин” та “Здебільшого від мене”.

Певною мірою пов'язаним із розглянутим вище запитанням є питання планування свого життя. Адже саме по собі планування життя має зумовлюватися готовністю до його зміни, а не лише очікуванням того, як все саме собою складеться, так би мовити, “як Бог дасть”. І тут так само істотних відмінностей між віруючими та невіруючими не спостерігається. Як серед перших, так і серед дру-

Таблиця 2

Розподіли відповідей на запитання
 “На який термін Ви плануєте своє життя?”, 2013 р. (%)

Групи респондентів	Строк планування						Разом
	Взагалі не планують	До тижня	На 1-3 місяці	На 6-12 місяців	Більш ніж на рік	Важко відповісти	
Вірять у Бога	23,5	20,3	13,6	16,9	12,1	13,7	100,0
Не вірять у Бога	23,3	20,9	22,3	11,6	11,6	10,2	100,0

гих, трохи більше п’ятої частини кардинально взагалі нічого не планують, ще такі ж частки будують плани не більш ніж на тиждень, і невеликі частки створюють плани більш ніж на рік (табл. 2).

Відмінності мають місце лише щодо планування на один–три місяці (в цьому випадку трохи переважають невіруючі) та на строк від півроку до року (тут трохи переважають віруючі). Але ці відмінності є не такими великими, до того ж якщо порівняти середні бали за даною шкалою у групах віруючих та невіруючих, то ці середні бали значуще не відрізнятимуться.

З погляду суспільної активності в сучасному світі важливою є сфера політики, адже, по-перше, ми часто стикаємося у повсякденному житті з наслідками прийняття політичних рішень, і, по-друге, є повноправними громадянами, які самі мають обирати тих, хто керуватиме країною, і контролювати їх. Тобто помітною частиною суспільної активності є активність суспільно-політична. Але і щодо такої активності між віруючими та невіруючими значущих відмінностей не спостерігається.

По-перше, в обох цих групах лише незначна частка проявляє великий інтерес до політики (відповідно 7,6% та 5,4%), тоді як переважна більшість цікавиться нею помірно (відповідно 64,8% та 61,6%).

По-друге, між цими групами немає значущих відмінностей щодо активних протестів проти погіршення умов життя. Теоретично можна було б очікувати, що релігійні люди мають бути в даному питанні дещо пасивнішими, ніж нерелігійні, оскільки в домінуючому в нашій країні християнстві закладено повагу до влади, вимогу майже завжди коритися їй, і, крім цього, самі релігії містять високу міру фаталізму, приписуючи ті чи інші негаразди покаранню за гріхи, долі, і відносячи воздаяння за страждання на потойбічне життя. І якоюсь мірою праві були теоретики, звинувачуючи релігію у забезпеченні покори існуючій владі.

У наш час такі очікування не справджуються. Частки тих, хто вважає, що потрібно за будь-яку ціну зберегти порядок, мир та спокій, та тих, хто вважає, що потрібно активно протестувати проти постійного погіршення умов життя, у групах віруючих та невіруючих практично не відрізняються (табл. 3).

І так само між віруючими та невіруючими немає значних відмінностей у відповідях на конкретніше запитання – щодо готовності до особистої участі в демонстраціях протесту на захист своїх прав. Якщо не враховувати меш-

Таблиця 3

Розподіли відповідей на запитання “Що, на Вашу думку, краще 1 – терпіти всілякі матеріальні труднощі заради збереження в країні порядку, миру та спокою чи у випадках значного погіршення умов життя виходити на вулицю з протестом?”, 2013 р. (%)

Групи респондентів	Варіанти відповідей			Разом
	Потрібно за будь-яку ціну зберегти порядок, мир та спокій	Важко відповісти	Потрібно активно протестувати проти постійного погіршення умов життя	
Вірять у Бога	31,4	25,7	42,9	100,0
Не вірять у Бога	29,6	27,8	42,6	100,0

Розділ перший

канців Західного регіону нашої країни (оскільки для них характерне поєднання значно більшого, ніж у середньому по країні, рівня релігійності, та більшого рівня готовності до участі в протестних мітингах і демонстраціях), то виявиться, що і серед віруючих, і серед невіруючих частки готових брати участь у подібних діях становить дещо менше 1/5 (19,4% та 15,8% у відповідних групах), а частки неготових до цього трохи перевищують половину (54,1% та 58,9% відповідно).

По-третє, не спостерігається відмінностей і стосовно міри традиціоналізму/новаторства. Зазвичай віруючі вважаються носіями саме традиціоналістського світогляду. Адже релігія є переважно носієм чітких істин, які не можуть змінюватися разом зі змінами соціального життя (що часто і стає причиною конфліктів церков із сучасним

Таблиця 4

Розподіли відповідей на запитання
 “До якого з цих типів людей залежно від їх ставлення до новинок, швидкості їх сприйняття та використання Ви б віднесли себе?”, 2013 р. (%)

Групи респондентів	Типи людей						Разом
	Людина, яка створює нові ідеї і прагне до їх впровадження	Людина, яка швидко сприймає новинки і використовує їх раніше за інших	Людина, яка використовує новинки після того, як їх почали успішно застосовувати інші	Людина, яка обережно ставиться до новинок і використовує їх після того, як їх стала застосовувати значна частина інших	Людина, яка вкрай обережно ставиться до новинок і застосовує їх, коли ними користуються практично всі	Важко відповісти	
Вірять у Бога	5,8	12,7	25,3	23,8	16,0	16,4	100,0
Не вірять у Бога	6,9	13,4	26,4	18,5	18,5	16,2	100,0

світом). Відповідно, віруючі також мають дотримуватися скоріше традицій, аніж шукати новизни. Проте в реальності цього немає. У нашому опитуванні ставилося запитання, в якому з'ясовувалося, наскільки швидко люди звикають до новинок, опановують їх (або самі готові до їх створення). За цим показником було виділено п'ять типів людей – від творців новинок, до тих, хто звертається до їх використання лише тоді, коли вони набувають масового поширення. І розподіл за цими типами як у групі віруючих, так і в групі невіруючих виявився практично однаковим (табл. 4).

Підтвердження цих даних можемо знайти у відповідях на інше запитання, яке фіксує міру традиціоналізму, але має інше формулювання. Зокрема, респондентам пропонувалося визначити, наскільки для них є близькими по духу люди, які в житті твердо дотримуються стійких, перевірених звичаїв, традицій і правил. Визначатися треба було за п'ятибальною шкалою від 1 (максимальна віддаленість) до 5 (максимальна близькість). У групі віруючих середній бал за даною шкалою склав 3,73, а в групі невіруючих – 3,54. Відмінність між цими середніми є статистично значущою, але, як бачимо, невеликою.

Іншим запитанням, навпаки, фіксувалася готовність до змін. Тут пропонувалося оцінити близькість до себе людей, які підтримують позитивний досвід минулого і водночас сприяють просуванню сучасних життєвих цінностей. І тут значущих відмінностей між віруючими і невіруючими немає (в першій групі середній бал склав 3,58, а в другій – 3,43).

Нарешті, не виявилось значущих відмінностей і в орієнтаціях на життя у своє задоволення. Теоретично серед віруючих такі орієнтації мають бути поширені меншою мірою, оскільки всі основні релігії наголошують на тимчасовості перебування в цьому світі, на примарності багатства та чуттєвих задовольень, які лише закривають шлях до справжнього життя. Невіруючі ж, навпаки, знаючи, що це життя є єдиним і неповторним, мали б активніше

Розділ перший

прагнути до того, аби взяти від нього все можливе. Проте визначаючи, наскільки близькими для них є люди, які орієнтуються переважно на споживання матеріальних благ, отримання задоволення від життя, і віруючі, і невіруючі більш схилилися до визначення своєї несхожості з такими людьми, причому між цими групами відмінностей майже не було (в обох групах середній бал склав 2,57).

Отже, бачимо, що віруючі люди нашої країни мало відрізняються від невіруючих ані за мірою самостійного планування життя, ані за тривалістю цього планування, ані за зацікавленістю у політиці та готовністю до суспільно-політичної активності, ані за мірою традиціоналізму та гедонізму. Відповідно можна припустити, що релігійні переконання сучасних мешканців України є або значною мірою поверховими, магічними, укоріненими не в змісті вчення, а в ритуалах, або є такими, що пов'язані переважно з внутрішнім світом віруючих, і не розглядаються як безпосередні дороговкази щодо формування повсякденного життя. В обох випадках можна говорити про доволі слабку соціальну роль релігії в нашому суспільстві і марність сподівань на залучення релігійних організацій до поліпшення морального клімату в країні.